

крок у напрямі утвердження верховенства права і розбудови України як правової та демократичної держави.

Бібліографічні посилання

1. Дидоренко Э. А. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве : монография // Э. А. Дидоренко, С. А. Кириченко, Б. Г., Разовский. – Луганск, 2000.
2. Пчолкін В. Д. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства / В. Д. Пчолкін, Ю. П. Янович // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 611–616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/fp/2011-4/11pvdkpz.pdf>,
3. Грошевий Ю.М., Дидоренко Е.О., Розовський Ю.П. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності // Право України. – 2003. – № 1. – С. 73–78.
4. Верховна Рада ухвалила новий Кримінальний процесуальний кодекс [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua.fru.org.ua/verhovna-rada-uxvalila-novij-kriminalnij-procesualnij-kodeks/>
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.20012 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінально процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012 р. – Х., 2012.
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
7. Негласні слідчі (розшукові) дії [Електронний ресурс] / [В. Фаренник]. – Режим доступу: http://www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=11841/
8. Зажицкий В.И. Закон об оперативно-розыскной деятельности не идеален // Советская юстиция. – 1993. – № 5. – С. 20–26.
9. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Ч. 1 / О. М. Бандурка. – Х., 2002.
10. Лисенко А. М. Реалізація оперативно-розшукової інформації у відношенні осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з терористичною діяльністю / А. М. Лисенко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 581–585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11lamztd.pdf>.

Наддійшла до редакції 10.10.2012

Г.О. Душейко

кандидат юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985 : 343.10

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗІ СЛІДЧИМИ ПРИ ПОРУШЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено основи взаємодії оперативних працівників зі слідчими при порушенні кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, оперативно-розшукова діяльність, слідчий, оперативний працівник.

Исследуются основания взаимодействия оперативных сотрудников со следователями при открытии уголовного производства.

Ключевые слова: уголовное производство, оперативно-розыскная деятельность, следователь, оперативный сотрудник.

The foundation of the interaction of operational staff with investigators at the opening of criminal proceedings are investigated in this article.

Keywords: criminal proceedings, the operational-search activity, the investigator, police officer.

Постановка проблеми. Мета. Для того щоб відомості, отримані оперативно-розшуковим шляхом, набули доказового значення, їх необхідно ввести в процес доказування, тобто надати їм процесуальної форми. У зв'язку з цим, по-перше, зростає роль та значення оперативно-розшукової діяльності, у процесі якої виявляється і фіксується оперативними заходами і методами інформація, яка може мати доказове значення, і, по-друге, об'єктивізується необхідність пошуку нових підходів до розгляду проблем взаємодії “слідчий – оперативний працівник” у сучасних умовах у зв'язку з прийняттям нового КПК.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зазначимо, що в наукових роботах досить детально досліджено процесуальні аспекти взаємодії, її організаційні внутрішньовідомчі форми, співвідношення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, а також інші питання теорії і практики даного виду.

Виклад основного матеріалу. Успішне використання оперативно-розшукової інформації в розслідуванні злочинів значною мірою залежить від того, наскільки слідчий або оперативний працівник володіють прийомами і методами збирання і тактичними прийомами використання оперативної інформації у кримінальному процесі. Саме тактичні прийоми її використання дозволяють успішно провести слідчі дії, в короткі терміни розслідувати злочин і викрити винного. Аналіз думок юристів та науковців інших галузей знання дозволяє зробити висновок, що взаємодія – це не підміна слідчого оперативними працівниками або навпаки, а раціональне поєднання можливостей, методів і засобів, які є у розпорядженні кожного із них окремо [10; 12; 13].

Оперативні апарати та слідчі є складовою частиною системи кримінальної юстиції держави.

Система кримінальної юстиції реалізує такі функції:

- оперативно-розшукову;
- досудового слідства;
- здійснення правосуддя;
- виконання покарань;
- нагляду за виконанням законності;

Від того наскільки правильно та уміло взаємодіють між собою оперативний працівник і слідчий, залежить успіх швидкого, повного та неупередженого розслідування злочину. На наш погляд, це підтверджується тим, що:

- по-перше, слідчий здійснює свою діяльність засобами і методами, передбаченими кримінально-процесуальним законом, і вони мають про-

цесуальний характер. Оперативний працівник здійснює свою діяльність згідно з вимогами Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” та інших законодавчих актів, які передбачають використання для боротьби із злочинністю спеціальних, у тому числі й негласних, методів і засобів;

- по-друге, різними правами слідчого і оперативного працівника в застосуванні процесуальних і непроцесуальних засобів і методів. Слідчий за жодних обставин не може користуватися засобами і методами, які використовуються оперативним працівником, оскільки він згідно зі ст. 5 Закону про ОРД не є суб'єктом цієї діяльності. Він має право виконувати лише передбачені кримінально-процесуальним кодексом слідчі і розшукові дії. Оперативний працівник виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових), дій під час виконання яких користується повноваженнями слідчого;

- по-третє, різними межами застосування слідчим і оперативним працівником процесуальних і непроцесуальних засобів і методів. Якщо слідчі дії (за винятком огляду місця події) можуть проводитись тільки після порушення кримінального провадження і до закінчення досудового слідства, то оперативно-розшукові заходи можуть застосовуватися як до порушення кримінального провадження, так і у ході слідства. Таким чином, успіх розслідування значним чином залежить від якості проведення як гласних, так і негласних слідчих дій і ефективності оперативно-розшукових заходів щодо виявлення й закріплення слідів вчиненого злочину.

Ми згодні з В.В. Івановим, що діалектика зв'язку оперативно-розшукової діяльності і досудового слідства в боротьбі зі злочинністю полягає в тому, що вони мають загальний об'єкт дослідження – злочин, спираються на загальний світогляд і методологічну основу, служать політиці будівництва правової держави [15].

Поняття "взаємодія" в різних галузях науки і соціального життя трактується майже однозначно.

Найбільш відомим є поняття "взаємодія", яке розроблене військовою наукою. Наприклад, у малій радянській енциклопедії воно сформульовано як "погодження (координація) за метою, місцем та часом бойових дій".

У галузі науки соціального управління, а також кібернетики, "взаємодія" розглядається як одна із форм спрямованого впливу для досягнення конкретної мети, а також процесу обміну інформацією.

Як філософська категорія "взаємодія" розглядається як така, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість, стан, а також породження одного об'єкта іншими [143].

При аналізі сутності поняття взаємодії в органах внутрішніх справ, на наш погляд, треба йти від загального до часткового, тобто із філософського поняття взаємодії до його інтерпретації у сфері діяльності ор-

ганів внутрішніх справ.

Це пояснюється, на нашу думку, як складністю та багатозначністю даного терміну, так і різноманітністю аспектів його вивчення. Дотримуючись точки зору, що поняття взаємодії в органах внутрішніх справ є лише конкретизацією поняття взаємодії, яке використовується в науці соціального управління, слід зосередити увагу на сутності останнього, котре, у свою чергу, можна розглядати як конкретизацію філософського поняття взаємодії.

Взаємодію як управлінське поняття можна розглядати як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи в цілому.

Кримінальний процес і криміналістика взаємодію слідчого і оперативного працівника формулюють як погоджені щодо мети, місця і часу спільні дії з чітким розмежуванням компетенції суб'єктів і властивими тільки їм засобами і методами діяльності.

При цьому учасники спільної праці діють у межах своєї компетенції, використовуючи відповідні сили, засоби і методи, а узгодження їх діяльності здійснюється шляхом точного виконання запланованих загальних заходів. Характерною рисою взаємодії є автономність рішення покладених завдань кожним учасником такої спільної діяльності.

Свого часу В.Ф. Статкус під взаємодією слідчого з органами дізнання пропонував розуміти узгоджену діяльність слідчого з органами дізнання, яка ґрунтується на законі і відомчих нормативних актах, спрямована на розкриття, розслідування, припинення і попередження злочинів шляхом найбільш ефективного поєднання методів і засобів, властивих цим органам, при збереженні таємниці попереднього слідства і джерел отримання негласної інформації [4].

А.А. Аксьонов визначав взаємодію в органах внутрішніх справ як спільну діяльність конкретних служб і підрозділів, спрямовану на розв'язання загальних завдань, які при цьому посідають рівноправне становище [5].

Такі ознаки взаємодії в органах внутрішніх справ, які характеризують її як діяльність, наявність кількох (не менш двох) суб'єктів взаємодії, зміст вирішуваних завдань, не викликають особливих розбіжностей в їх розумінні різними авторами і присутні практично в усіх визначеннях взаємодії.

Традиційний підхід до визначення взаємодії як узгодженої за метою, місцем і часом діяльності оперативного працівника і слідчого, запропонований С.В. Бородіним, підтримується майже всіма авторами. Підкреслюючи різноманітність змісту і форм взаємодії слідчого з оперативними та іншими службами органів внутрішніх справ при розкритті і розслідуванні злочинів, він зазначає, що воно може організовуватися для успішного проведення процесуальних дій; оперативно-розшукових, організаційно-технічних, профілактичних і

інших подібних заходів; комплексу процесуальних, оперативно-розшукових, організаційно-технічних, профілактичних і інших передбачених кримінально-процесуальним законом заходів [6].

Вказане має свою правову основу. Вона включає в себе сукупність правових норм, які регулюють різні відносини, що складаються між оперативними працівниками і слідчими при реалізації оперативних матеріалів. Важливе місце серед них посідають норми, що містяться в кримінально-процесуальному законі, хоч у ньому прямо і не згадується таке поняття, як взаємодія. Необхідність правової регламентації взаємодії оперативного працівника і слідчого викликана й відмінністю їх компетенції.

Підкреслюючи важливість норм кримінально-процесуального закону, не можна не помітити, що вони визначають лише загальні положення відносин між слідчим і оперативним працівником при розкритті й розслідуванні злочину. Конкретизація цих норм здійснюється у відомчих нормативних актах.

Так, наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 визначає, що основним завданням взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ України є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб [1].

Однак оскільки взаємодія є процесом не стихійним, а керованим і забезпечує не тільки збереження системних якостей, їх стійкість, але і впливає на ефективність управління, то виникає необхідність у координації зусиль з боку суб'єкта управління.

Наука управління розглядає координацію як узгодження діяльності різних ланок державного апарату, установ і організацій для ефективного вирішення поставлених завдань [5].

В той же час слід враховувати, що координація (від лат. *cum* – спільно та *ordinatio* – упорядкування) – це погодження, сполучення, приведення до ладу, у відповідність (дій, понять, складових частин чогось) [3]. Із цього можна зробити висновок, що координація означає погодження шляхом упорядкування, приведення системи у відповідність умовам.

Стосовно управлінської діяльності органів внутрішніх справ координація – це заснований на законі і підзаконних актах управлінський вплив ОВС вищого рівня стосовно нижчого рівня, який здійснюється з метою напряду діяльності взаємодіючих підсистем на виконання загальних завдань при самостійному, автономному їх розв'язанні.

На наш погляд, у поняттях "координація" та "взаємодія" є істотні відмінності. Більше того, не зовсім логічна (правомірна) навіть сама постановка питання про порівняння цих понять, оскільки це цілком різнопорядкові категорії, співвідношення яких з певною часткою умовності

може бути відображено у схемі «причина (координація) – наслідок (взаємодія)», з урахуванням того, що не завжди наслідком координації може бути взаємодія, також як причиною останнього – координація, і що можливе взаємопроникнення їх одне в одного.

Отже, координація, на відміну від взаємодії, містить у собі елемент підкорення волі координуючого органу системи, що направляє автономну діяльність на виконання загальних завдань, поставлених перед підлеглими і виконавцями. Приведення у відповідність до єдиної лінії організації певної роботи учасників цієї спільної праці, взаємодіючих підсистем, здійснюється правомочним органом, наділеним владними і координуючими повноваженнями.

У системі МВС, де відносини між складовими її підсистемами базуються на принципах субординації і підлеглості органів нижчого рівня вищим, координуюча діяльність здійснюється, як правило, шляхом владних розпоряджень, вказівок і інших дій.

При цьому слідча і оперативно-розшукова діяльність часто здійснюються паралельно (послідовно або одночасно). У зв'язку з цим саме належно організовану взаємодію забезпечує узгодженість зусиль і єдність дій слідчих і оперативно-розшукових органів у справі виявлення, розслідування і попередження злочинів. Причому вказана взаємодія, передбачаючи загальне планово-організаційне керівництво слідчого, в той же час не має на увазі службової супідрядності взаємодіючих органів і злиття процесуальної і оперативно-розшукової діяльності. У процесі взаємодії слідчий і оперативно-розшуковий орган діють відповідно до суворого і точного загального плану спільних дій, за своєю службовою компетенцією, виконують тільки свої функції (ст.ст.40 і 41 КПК).

Щодо вирішення конкретного завдання розслідування у слідчій ситуації, що склалася, поєднання слідчих дій і оперативно-розшукових заходів прийнято називати оперативно-тактичною комбінацією або тактичною операцією.

Згідно з кримінально-процесуальним законодавством (ст. 40 КПК) основним суб'єктом взаємодії з оперативним підрозділом кримінальної міліції є слідчий органів внутрішніх справ. До речі, вперше у кримінально-процесуальному законі визначені повноваження працівника оперативного підрозділу (ст. 41 КПК). Під час виконання доручень слідчого прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Покладаючи на оперативні підрозділи обов'язок проведення оперативно-розшукових заходів, законодавець суворо регламентує процесуальну діяльність по розслідуванню злочинів. Ця обставина ще раз вказує на важливість глибокої, ефективної і повної взаємодії між оперативними і слідчими апаратами в розкритті і розслідуванні злочинів.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства, Законів Украї-

ни "Про міліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", інших законодавчих та відомчих нормативних актів дає нам підстави класифікувати основні правові підстави спільного використання об'єднаних сил, засобів та методів оперативно-розшукових та процесуальних з метою ефективного розслідування злочинів на досудових стадіях [11].

Результати опитування слідчих та оперативних працівників, вивчення оперативно-розшукових справ та кримінальних проваджень дозволяє зробити висновок, що найбільш поширеними тактичними прийомами взаємодії слідчого і оперативного підрозділу при порушенні кримінального провадження є спільний аналіз наявних матеріалів про злочини, перевірка отриманих матеріалів і визначення узгоджених дій із виявлення і закріплення доказів, спільний виїзд оперативних працівників і слідства на місце злочину, забезпечення можливості ефективного використання при розслідуванні злочинів даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом.

Однак ці тактичні прийоми взаємодії конкретизуються змістом тих абсолютно визначених дій слідчого і оперативного підрозділу, які вони мають право (або, точніше кажучи, зобов'язані) здійснювати з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань далі (ЄРДР) з метою з'ясування підстав для цього і встановлення фактичних даних, що зможуть в майбутньому служити доказами у справі.

Загалом можна виділити три чітко виражені групи дій, що здійснюються на цій стадії слідчим з оперативним апаратом. Перша з них пов'язана з витребуванням необхідних матеріалів (у тому числі оперативно-розшукових) і отриманням відповідних пояснень, друга – із наданням сприяння при провадженні окремих слідчих дій, третя – з розшуком злочинців по гарячих слідах.

Успішне використання оперативно-розшукової інформації в розслідуванні злочинів значною мірою залежить від того, наскільки слідчий або оперативний працівник володіють прийомами й методами збирання і тактичними прийомами використання оперативної інформації у кримінальному процесі. Саме тактичні прийоми її використання дозволяють успішно провести слідчі дії, в короткі терміни викрити винного.

Висновки. Таким чином, взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при реалізації оперативних матеріалів є заснована на законі та відомчих нормативних актах діяльність щодо поєднання зусиль, сил, засобів і методів слідчих апаратів та оперативних підрозділів для своєчасного і підставного порушення кримінального провадження, створення передумов швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Виходячи з цього визначення, під формами взаємодії оперативного працівника і слідчого на стадії внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР пропонуємо розуміти способи їх узгодженої діяльності, що забезпечують доцільне поєднання властивих ним можливостей при вирішенні завдань, які виникають у процесі реалізації оперативно-розшукової інформації.

Бібліографічні посилання

1. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні злочинів : наказ МВС України від 14.08.2012 р.
2. Хомколов В. П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью / В. П. Хомколов. – М. : Закон и право, 1999. – 191 с.
3. Дербенев А. П. Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений / А. П. Дербенев. – М., 1983. – 86 с.
4. Украинская советская энциклопедия. – К. : Глав. ред. Украинской советской энциклопедии, 1982. – Т. 7. – 417 с.
5. Статкус В. Ф. Взаимодействие следователя с сотрудниками оперативных аппаратов органов внутренних дел при возбуждении уголовного дела / В. Ф. Статкус. – М., 1973. – 126 с.
6. Аксенов А.А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления : автореф. дис. на соискание ученой степ. канд. юрид. наук : 12.00.02 / А. А. Аксенов. – М. : Академия МВД СССР, 1974. – 53 с.
7. Бородин С. В. Основы взаимодействия следственных и оперативных аппаратов органов охраны общественного порядка / С. В. Бородин // Материалы научно-практической конференции. – Ашхабад, 1968. – С. 23.
8. Лукьянчиков Е. Д. Основные вопросы взаимодействия следователя с сотрудниками оперативных аппаратов при раскрытии неочевидных преступлений / Е. Д. Лукьянчиков // Межвузовский сб. науч. тр. – К., 1989. – С. 45.
9. Кузьмичев В. С. Слідча діяльність : сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / В. С. Кузьмичев. – К., 1998. – 48 с.
10. Лаптий В. А. Система управління органами внутрішніх справ в особливих умовах / В. А. Лаптий. – К., 1997. – С. 103.
11. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія / О. М. Бандурка. – Х. : Золота хвиля, 2012. – 620 с.
12. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України // ВВР. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
13. Межевой О. В. Розкриття злочинів та процес розслідування за новим КПК України : порівняльний аспект / О. В. Межевой // Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 8 листопада 2012 р.) – К. : НАВС, 2012. – 168 с.
14. Фариник В. Особливості процесуальної взаємодії органу досудового розслідування з іншими підрозділами МВС та громадськістю у кримінальному провадженні / В. Фариник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 44 (905).
15. Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінально-процесуального кодексу України». – Х. : Одиссей, 2012. – 360 с.
16. Иванов В. В. Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і слідчого на досудових стадіях кримінального процесу : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.00.06. «Оперативно-розшукова діяльність» / В. В. Иванов. – К. : НАВСУ, 1998. – 20 с.

Надійшла до редакції 25.12.2012